

Skladnja gradi skladijska drevesa. Drevesa prikazujejo sestavljenost stavka in razmerja med posameznimi deli stavka ter razmerja znotraj posameznih delov stavka. Le s pomočjo skladijske zgradbe lahko izračunamo pomen stavka. Brez zgradbe oziroma poznavanja razmerij med deli stavka, pomena ne bi mogli izračunati že zaradi dvoumnih stavkov tipa *Metka je gledala moškega z daljnogledom*. Pri takšnih stavkih, zgradba pove, kako naj stavek razumemo. Skladijski zgradbi v (1), bosta dali drugačna pomena (skladijski zgradbi sta rahlo poenostavljen, saj smo iz njiju izpustili za nas ta trenutek nepomembne projekcije).

- (1) a. [TP [NP *Metka*] [T' *je* [VP [V *gledala*] [NP *moškega z daljnogledom*]]]]
 b. [TP [NP *Metka*] [T' *je* [VP [V *gledala*]_j] [VP [NP *moškega*] [_v' *t_j*] [PPz *daljnogledom*]]]]]]]]

Morda se zdi razlaga krožna, saj smo dve različni zgradbi predpostavili prav zaradi pomena, sedaj pa pravimo, da le zato, ker imamo dve različni zgradbi, stavku lahko izračunamo dva pomena. Tukaj poudariti, da za pripis pomena nekemu stavku seveda ne rabimo vedeti, kakšna je njegova skladijska. Stavke razumemo, ne da bi jih skladijsko razčlenjevali, to je del naše jezikovne sposobnosti. Vendar ker je naša želja vzpostaviti teorijo jezika, se pravi sistem, ki nam bo povedal, kako so posameznim glasovnim verigam pripisani pomeni, moramo ugotoviti, kako so posamezni pomeni izpeljani/izračunani. Tega pa ne moremo storiti ne da bi prej vedeli, kakšna je zgradba stavka.

Pomen je tako eden od dveh podatkov, ki jih o jeziku imamo (drugi podatek je glasovna oblika (prim. razmerje med označenim in označevalcem, ki ga je vpeljal de Saussure)), in je obenem še poligon za preverjanje pravilnosti naše skladijske razčlenbe. Skladijska zgradba, ki jo predpostavimo, mora biti izpeljiva v pomen, ki ga intuitivno zapišemo za neko poved/stavek.

Pomenoslovje ima dvojno delo. Na eni strani se ukvarja z zapisovanjem pomena, ki ga stavki imajo. Na drugi strani pa skuša ta pomen izpeljati iz skladijske zgradbe. Pomenoslovje tako pomaga skladijski oz. jezikovni teoriji ugotavljati, ali so predlagane skladijske zgradbe pravilne.

Skladijska zgradba nam sedaj tudi že pomaga ugotavljati, kako pomensko sorodni so si stavki, ki so podvrženi skladijskim spremembam. Kakor smo predpostavili, imajo stavki neko globinsko zgradbo, na kateri se vzpostavijo pomenska razmerja. Stavki oziroma povedi z enako globinsko zgradbo pa lahko z različnimi poteki stavčne izgradnje pripeljejo do površinsko različnih povedi. Ker ravno globinska zgradba v največji meri določa pomen stavka, so si takšni stavki po pomenu zelo blizu (če nimajo že popolnoma enak pomen).

Na globinski zgradbi se podeljujejo udeleženske vloge (pomenska razmerja med glagolom in argumenti (samostalniško zvezo, predložno zvezo, prislovnim določilom itd.):

- vršilec ***Janez je gledal televizijo.***
 Televizijo je gledal Janez
- ...
- prizadeto ***Janez je gledal *televizijo*.***
 Televizijo je gledal Janez
 Televizija je bila gledana.
 Gledana je bila *televizija*
 Televizija se je gledala.
 Gledala se je *televizija*
- ...

- prejemnik *Janez je dal **Petru** televizijo.*
***Petru** je Janez dal televizijo*
*Televizija se je dala **Petru**.*
***Petru** je bila dana televizija.*
- ...
 - lokacija *Janez je gledal film **doma**.*
 - ...
 - vir *Janez mora iti **od doma**.*
 - ...
 - cilj *Janez mora iti **domov**.*
 - ...
 - ...

Udeleženske vloge so univerzalne. Ravno tako naj bi bila univerzalna tudi globinska zgradba, kjer se podeljujejo udeleženske vloge. Globinska zgradba ima načeloma tudi stalen vrstni red vršilec→glagol→prizadeto (v običajnih stavkih se to prevede v osebek→povedek→predmet). Ta vrstni red je posledica zgradbe glagolske zveze [_{VP} NP_{vršilec} [_{VP} NP_{prejemnik} [_{V'} V NP_{prizadeto}]]]. Da je to res nevtralen besedni red tudi v slovenščini (najbolj nezaznamovan besedni red) se vidi po primerih (2).

- (2) *Pet punc je objelo pet fantov.*
Sedemindvajset volkov je preganjalo petnajst medvedov.

Oba primera v (2) seveda lahko razumemo na več načinov, vendar pa vseeno najenostavneje oba primera razumemo kot (3).

- (3) *Pet punc je objemalo in to, kar so punce objemalo, je bilo 5 fantov.*
Sedemindvajset volkov je preganjalo nekoga in to, kar so volkovi preganjali, je bilo 15 medvedov.

Tak stavek torej tipično razumemo, kot da je prvo omenjena samostalniška zveza ('pet punc' oz. '27 volkov') osebek oz. vršilec glagolskega dejanja, druga samostalniška zveza pa prizadeto. Možna je tudi drugačna interpretacija, kjer so fantje tisti, ki opravljajo objemanje (punc) in medvedi tej, ki preganjajo volkove. Dostop do te druge interpretacije si lahko olajšamo, če v stavek vključimo drugačne akterje. Stavek (4) bomo tako gotovo najlažje interpretirali, kot da so lovci ti, ki so lovili povhe, in ne obratno.

- (4) *Sedeminsedemdeset lepih polhov je ulovilo šest spretnih lovcev.*

Pri interpretiranju povedi (4) si pomagamo z našim zunajjezikovnim znanjem, ki nam omogoči, da poved razumemo, kot jo razumemo (da so namreč lovci ti, ki izvajajo lov, in da so povhi ti, ki jih lovci lovijo). Zunajjezikovno znanje je pomembno pri interpretaciji stavkov. Drugače od semantike, ki preučuje zgolj dobesedne pomene, se pragmatika ukvarja ravno s tem, kako zunajjezikovno znanje vpliva na dobesedne pomene oziroma kako od dobesednega pomena pridemo do nameravanega oziroma dejanskega pomena nekega stavka, povedi itd. Semantika in pragmatika sta tesno povezani. Govorili bomo o obojem.

Ker so vsaj določeni deli zgradbe univerzalni, lahko predpostavimo, da so tudi pravila, ki iz skladijske zgradbe izračunajo pomen, univerzalna. Pomenoslovje preučuje kako se skladijski sestavniki interpretirajo na pomenski ravnini. Kakšna so razmerja znotraj pomenske ravnine, torej med posameznimi povedmi in stavki, kakšna so razmerja med

jezikovnimi izrazi in svetom, kakšno je razmerje med pomensko in skladenjsko ravnino itd. Tako kot skladnja preučuje znanje jezika preko naših intuicij o stavčni zgradbi, pomenoslovje preučuje znanje jezika preko naših intuicij o pomenu.

Kaj sploh je pomen?

Ker govorimo o pomenu, je morda za začetek smiselno tudi vprašanje, kaj pomen sploh je. To vprašanje si filozofi postavljajo že dolgo. Pomen je ena od dveh empiričnih sestavin jezika. Za jezikovni znak je že **Ferdinand de Saussure** dejal, da je sestavljen iz *označevalca* in *označenca/označenega* oz. z drugimi besedami iz neke glasovne oblike in pomena. Glasovna oblika in pomen sta edini dve empirični sestavini jezika. Le do pomena in glasovne oblike imamo direkten dostop, morfemska in skladenjska zgradba sta plod naših analiz redovitosti povezave med glasovno obliko in pomenom v sestavljenih jezikovnih znakih (Kakor smo povedali, velja Saussurjeva *arbitrarnost*/'dogovornost' jezikovnega znaka le za enostavne jezikovne znake, torej morfeme in nesestavljene besede, ne pa za sestavljene besede in stavke oz. povedi, saj je pomen slednjih (vedno) izračunljiv iz pomena njihovih delov. Tudi če nekega stavka nismo slišali še nikoli, ga bomo razumeli, če je le sestavljen pravilno oz. po naših skladenjskih pravilih, kar pomeni, da povezava med glasovno obliko in pomenom pač ni dogovorna temveč je v tem primeru predvidljiva.).

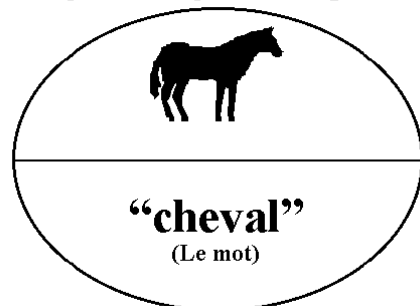
Seveda še vedno nismo odgovorili, kaj pomen je. Ko rišemo ulomek jezikovnega znaka, imamo seveda ravno pri pomenu tipično težavo, saj ne vemo, kako naj bi ga predstavili. Saussure si je za predstavitev pomena pomagal s slikco konja. Seveda je slikca konja nekaj drugega kot pomen besede 'konj', vendar, ker ne vemo, kako drugače bi pomen konja še lahko predstavili, smo s tem tipično zadovoljni. Za besede, ki predstavljajo predmete, si nam ni težko zamisliti, kako bi jim narisali pomene, precej manj jasno je, kaj storiti z besedami z abstraktnim pomenom: 'zmaga', 'prenapetost', 'tuhtati' itd. Kako pa bi narisali pomen celega stavka? Stavek tipa 'Hiša stoji pod goro.' je, kar se tega tiče, trivialen, stavek 'Janezu se je palačinke.' pa precej nemogoč.

Kaj pa lastna imena? Ali imajo enak pomen kot besede s predmetnim pomenom? Tu bi prikaz pomena morda bil še celo bolj jasen, saj bi morda na mesto označenca res lahko postavili kar sliko konkretne osebe, ali pa njegov EMŠO, saj pomenijo točno neko osebo. Pa vendar tudi to ni tako enostavno. Nemški filozof Gotlob Frege je opazil, da imena nimajo le nanosnika, da se torej ne le nanašajo na konkretno osebo oz. predmet, saj bi v tem primeru stavki tipa (5) bili enako nepovedni oz. tautološki kot stavki (6), kar pa očitno ni res.

- (5) *Zvezda Večernica je zvezda Danica.*
Karel Destovnik – Kajuh je Lovro Kuhar.
Vladimir Pavšič je Matej Bor.
Dr. Jekyll je mr. Hyde.

- (6) *Zvezda Večernica je zvezda Večernica.*
Lovro Kuhar je Lovro Kuhar.

Aspect conceptuel : le signifié

Aspect matériel : le signifiant

Saussurjeva slika jezikovnega znaka. 'cheval' je francoska beseda za konja, 'le signifiant' = označevalec, 'le signifié' = označenec.

*Vladimir Pavšič je Vladimir Pavšič.
Dr. Jekyll je dr. Jekyll.*

Drugače kot stavki (6), so stavki (5) povedni, kar se še lepše vidi, če jih postavimo v primerno jezikovno okolje. (7) je popolnoma normalna poved, medtem ko je (8) čudna.

- (7) *Peter ni vedel, da je Vladimir Pavšič Vladimir Pavšič.*
(8) *#Peter ni vedel, da je Matej Bor Vladimir Pavšič.*

Frege predlaga, da ima vsako ime poleg nanosnika (Bedeutung), ki je konkretna oseba oz. stvar, tudi smisel (Sinn), kar nam pomeni način, na katerega se neko ime nanaša na neko konkretno osebo oz. stvar – torej kot nek način prezentacije. Sedaj lahko razumemo, da so stavki v (5) smiselni, saj imamo tam dva jezikovna izraza z istim nanosnikom vendar z različnima načinoma prezentacije tega nanosnika, torej z različnim smislom. V stavkih (6) pa imamo en sam jezikovni izraz z enim nanosnikom in enim smislom.

S to ločnico v glavi se lahko malo poigramo in skušamo sestaviti različne tipe jezikovnih izrazov.

- Imena, določne samostalniške zveze ... – *Boris Pahor, Jesenice, tista zelena knjiga*, ... (za to skupino jezikovnih izrazov smo pri skladnji videli, da spoštujejo načelo C navezovalne teorije) – ti j. izrazi imajo po enega nanosnika in po en smisel.
- Par *Vladimir Pavšič – Matej Bor*: par jezikovnih izrazov z istim nanosnikom vendar z drugačnim smislom. Še vedno je to lastno ime oz. nanosniški izraz in torej za obe imeni tega para velja navezovalno načelo C.
 - **Vladimir Pavšiči je dejal, da Micka je med vojno stanovala pri Mateju Boru.*
- Osebni zaimki imajo nanosnika, vendar težko rečemo, da imajo „smisel“, saj so uporabni oz. razumljeni le v določenem kontekstu.

Do sedaj smo govorili le o besednem pomenu. Kaj pa stavčni pomen? Stavček nima nanosnika. Zgoraj smo dejali, da pomena stavka tipično ne moremo narisati. Seveda so se tudi o tem filozofi že spraševali in prišli do sklepa, da je stavčne pomene najlažje izražati s postavljanjem resničnostnih pogojev. Pogojev, ki morajo veljati, da za stavček lahko rečemo, da je resničen. Pomen stavka/povedi torej poznamo, če vemo, kateri pogoji morajo biti izpolnjeni, da bi bil stavček/poved resnična (če vemo, kako mora izgledati svet, da bi bil stavček/poved resnična).

Stvar je načeloma zelo enostavna, dejansko se zdi skoraj trivialna. Če se vprašamo, kakšni so resničnostni pogoji povedi 'Sneg je bel', pridemo do trivialnega odgovora, da je ta poved resnična, če je sneg bel. Seveda izračunavanje resničnostnih pogojev ni vedno tako preprosto. To najlepše vidimo pri primerih dvoumnih stavkov/povedi. Dvoumne povedi pač ne moremo enostavno prepisati in trditi, da je to njen resničnostni pogoj, saj bo tudi resničnostni pogoj dvoumen. Torej, resničnostni pogoj povedi (9) ni, da mora Peter gledati moškega z daljnogledom. Ker je poved dvoumna, moramo resničnostne pogoje določiti za vsak pomen posebej.

(9) *Peter gleda moškega z daljnogledom.*

Poved (9) je torej resnična, če:

pomen A: *Peter drugega moškega gleda s pomočjo daljnogleda.*

ali

pomen B: *Peter gleda nekega drugega moškega, ki ima daljnogled.*

Zadevo lahko razbijemo še naprej. Poved (9) je resnična, če

pomen A: *obstaja nekdo, ki se imenuje Peter; ta oseba z imenom Peter gleda nekoga; ta nekdo, ki ga oseba z imenom Peter gleda, je moškega spola; oseba z imenom Peter za gledanje uporablja nek daljnogled.*

Pomen B: *obstaja nekdo, ki se imenuje Peter; ta oseba z imenom Peter gleda nekoga; ta nekdo, ki ga oseba z imenom Peter gleda, je moškega spola; ta oseba, ki jo oseba z imenom Peter gleda, ima nek daljnogled.*

Tudi sicer resničnostni pogoji dejansko niso le prepisani stavki ampak so po izgledu bliže matematičnim formulam. Resničnostne pogoje bi recimo zapisali približno takole:

Pomen A: $\exists x \exists y \text{ moški}(x) \ \& \ \text{daljnogled}(y) \ \& \ \text{gleda}(\text{Peter},x) \ \& \ \text{način}(z \ y)$

Pomen B: $\exists x \exists y \text{ moški}(x) \ \& \ \text{daljnogled}(y) \ \& \ \text{ima}(x,y) \ \& \ \text{gleda}(\text{Peter},x)$

Resničnost je pomemben koncept v pomenoslovju in logiki. Resničnostni pomeni nam pomagajo razumeti dobesedni pomen povedi oz. stavka. Ne povejo pa, kje se posamezni stavki uporabljajo. S tem, kje se posamezen stavek uporablja oz. kako ga razumemo v konkretni situaciji se ukvarja pragmatika. Razlika med semantiko in pragmatiko je zelo očitna pri primerih tipa (10)

(10) A: *Zdi se mi, da bo izpit pri predmetu Pomenoslovje težek.*

B: *Ja, in sonce vzhaja na vzhodu.*

Dobesedni pomen stavka (10)B je očiten. Stavek govori o tem, na kateri strani neba vzhaja sonce – stavek je resničen, če sonce vzhaja na vzhodu (oz. so to njegovi resničnostni pogoji). Vendar v opisani situaciji govorec B gotovo ni imel namena A-ju govoriti o tako očitnih stvareh. Nameravani pomen oz. sporočilna vrednost stavka, ki ga je izrekel B, je gotovo drugačna. B je z izrekanjem nečesa tako očitnega morda hotel povedati, da je tudi A-jev stavek zelo očitna resnica in da A-ju nikakor ni bilo treba posebej poudarjati, da bo izpit težek. Nameravani pomen B-jevega stavka je torej nekaj na temo 'Da, vem, da bo izpit težek.'

Podobno je lahko ista poved/stavek izrečen v dveh različnih situacijah razumljen drugače in sproža med poslušalci različne reakcije. Poved (11) ima le en dobesedni pomen, vendar ima lahko dva precej drugačna nameravana pomena.

(7) *Rad bi eno pivo.*

Če to rečemo natakarkarju v gostilni, je to naročilo in natakarkar nam bo pivo seveda tudi prinesel. Nameravani pomen je nekaj na temo „Prinesite mi (prosim) eno pivo.“. V kolikor pa to poved izrečemo izven gostilne, recimo na vrhu Sabotina sredi poletnega popoldneva, to ni naročilo, saj med naslovniki ni natakarkarja, ki bi nam pivo lahko prinesel. Komurkoli to povemo, povemo, da smo zelo žejni in da je morda pravi trenutek za povratek v dolino oz. za odhod v kakšno gostilno.